

مقاله پژوهشی: سناریوهای محتمل متأثر از شبکه‌های اجتماعی مانع در همبستگی

قومی دهه آینده جمهوری اسلامی ایران

[20.1001.1.33292538.1400.11.41.8.6](https://doi.org/10.1001.1.33292538.1400.11.41.8.6)

محسن رستمی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۱

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۹/۲۳

چکیده

رشد روزافزون و گسترده شبکه‌های اجتماعی مجازی تحولات بسیار شگرفی در زمینه ارتباطات و رفتار انسانی در جوامع مختلف و حتی در سطح جهانی ایجاد کرده است. در دنیای امروز تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر زندگی مردم و به‌ویژه اقوام روزبه‌روز بیشتر می‌شود و یکی از شاخص‌های مهم مربوط به ساختار دولت‌های جهان، بافت چندقومی یا وجود اقلیت قومی مذهبی است و با توجه به اهمیت تنوع قومی در جوامعی با اقوام و نژادهای مختلف و متفاوت، تأثیر آن بر وحدت و انسجام و یکپارچگی ملی آشکار و بدیهی است. از این رو در مقاله حاضر، پرسش اساسی این است که سناریوهای محتمل در آینده پژوهی موانع همبستگی قومی در ایران در دهه آینده با تأکید بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های متأثر از شبکه اجتماعی چیست؟ که برای رسیدن به هدف ابتدا مفاهیم مختلفی مورد بررسی قرار گرفت و در ادامه تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر اقوام به‌صورت روند مورد بررسی قرار گرفت و پس از آن در این روش ۳۰ نفر از اساتید و افراد نخبه با ویژگی‌های خاص انتخاب و از طریق پرسشنامه مورد سؤال قرار گرفتند که از طریق این خبرگان مؤلفه‌ها، شاخص‌ها ارزیابی شده و در نهایت پرسشنامه برای آن‌ها ارسال گردید. پس از تأیید پایایی و روایی پرسشنامه، جهت تحلیل نتایج از آزمون فریدمن استفاده شد. مهم‌ترین نتایج حاصله از تحلیل گویه‌ها و شاخص‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار عبارت خواهند بود از:

۱. در دهه آینده بیشترین آسیب فرهنگی کشور به‌ویژه اقوام متأثر از شبکه‌های اجتماعی تغییر سبک زندگی خانواده‌های ایرانی است.
۲. شبکه‌های اجتماعی برای دهه آینده سعی در از بین بردن نهاد مستحکم خانواده با تعصب اقوام ایرانی است که این موضوع همبستگی ملی را نیز تضعیف خواهد کرد.
۳. در دهه آینده شبکه‌های اجتماعی با متمایز جلوه دادن هویت قومی از هویت ملی سعی در ناکارآمدی همبستگی ملی خواهند کرد.

۱- (استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول)-

کلیدواژه‌ها: سناریو، آینده پژوهی، همبستگی قومی، سناریوی محتمل، اقوام

مقدمه و بیان مسئله

شبکه‌های اجتماعی مجازی و وبلاگ‌ها در چند سال گذشته قابلیت‌های بسیاری را به-خصوص در زمینه اطلاع‌رسانی در تمامی زمینه‌ها در نقاط مختلف جهان و از جمله ایران نشان داده‌اند. شبکه‌های اجتماعی قادر هستند در جامعه هنجارها، انتظارات و تعهدات متقابل ایجاد نمایند از این رو شناسه ارتباطی مشترک در گروه به‌عنوان عامل همبستگی گروه‌ها قلمداد می‌شود. شبکه‌ها در بحث ارزش‌آفرینی و همبستگی قومی به تولید ارزش‌های فراتر از ارزش‌های موجود می‌پردازند؛ بنابراین پرداختن به هنجارها و ارزش‌های غیررسمی، واگرایی قومی و تقویت آن از اهداف شبکه‌ها است. در چنین شرایطی تماس‌ها و پیوندها در شبکه برقرار شده و ارتباطات رسمی در گروه شکل می‌گیرد. از سوی دیگر، ایران کشوری متنوع از نظر قومی است. ویژگی‌های متمایزکننده اقوام از یکدیگر در ایران به‌ویژه بر مؤلفه‌های زبانی، مذهبی و نژادی متمرکز می‌شود؛ بنابراین اعضای یک ملت اگر احساس کنند که در دستیابی به حقوقشان موقعیتی برابر با یکدیگر دارند هویت ملی بحران کمتری خواهد داشت؛ اما اگر اقوامی نتوانند خود را با فرایند ملت‌سازی، ادبیات ملی، زبان رسمی، تعلیمات عمومی و مذهب رسمی هماهنگ سازند به حد شهنورد درجه دوم سقوط کرده، به حاشیه رانده شده و احساس محرومیت کرده و موجب تقویت هویت‌های مادون ملی می‌شود و محرکی برای دست زدن به اعمال سیاسی و خشونت و ... می‌گردد، به‌خصوص در کشورهایی با تفاوت قومی این مشکلات بیشتر مطرح می‌شود (ساعی ارس، ۱۳۸۴: ۱۳). شبکه‌های اجتماعی با وجود همه مزایایی که دارد، اما آسیب‌های فراوانی نیز برای آن می‌توان متصور بود که یکی از آن‌ها دامن زدن به واگرایی‌های اقوام در ابعاد مختلف است. در تحقیق حاضر محقق به دنبال این مهم است که موانع همبستگی قومی دهه آینده اقوام را که در بستر شبکه‌های اجتماعی شکل می‌گیرند و سبب تهدید امنیت کشور می‌شوند را شناسایی کنند تا بتوانند با کمک آن شاخص‌ها سناریوهای محتمل را تدوین نمایند. تا با مدیریت صحیح بحران بتوانند درگیری‌ها و نزاع‌ها را به فرصت تبدیل کنند که همانا این مهم بتواند درصد اعتماد ملی و سرمایه اجتماعی را در جامعه

قومیتی مان ارتقا دهد.

سؤال

سناریوهای محتمل متأثر از شبکه‌های اجتماعی در موانع همبستگی قومی دهه آینده جمهوری اسلامی ایران چیست یا کدام‌اند؟

هدف تحقیق

تدوین سناریوهای محتمل متأثر از شبکه‌های اجتماعی مانع از همبستگی قومی در جمهوری اسلامی ایران در دهه آینده

روش تحقیق

نوع تحقیق، کاربردی و روش تحقیق تحلیلی - توصیفی (با استفاده از روش گلوله برفی چندمرحله‌ای) است. در این روش ۳۰ نفر از اساتید و افراد نخبه با ویژگی‌هایی چون عضویت در هیأت علمی نظامی و انتظامی، متخصص در حوزه اقوام و شبکه‌های اجتماعی، حداقل سابقه بیست‌ساله در حوزه مربوطه، تدریس، تألیف و ترجمه کتاب مرتبط با موضوع و جایگاه سرتیپ دومی انتخاب و سپس در دور اول ایده‌ها و موضوعات آن‌ها جمع‌آوری و در دور دوم تلفیق ایده‌ها و در گام سوم ارزیابی پاسخ‌ها توسط نخبگان انجام که نتیجه آن شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها خواهد بود و در نهایت توسط پرسشنامه جامعه آماری مورد سؤال قرار گرفته و با وزن‌دهی انجام‌شده و تأیید پایایی و روایی از طریق آزمون فریدمن مهم‌ترین سناریوها احصا گردید.

ادبیات تحقیق

پیشینه تحقیق

در خصوص موضوع تحقیق، پژوهشی انجام نشده است، اما تحقیقات زیر به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع مقاله ارتباط دارند:

عاملی و مولایی (۱۳۸۸)، با روش پیمایشی و با توسل به دیدگاه نظری میلتون بنت به

بررسی حساسیت‌های بین فرهنگی اهل تشیع ترکمن‌های اهل تسنن در استان گلستان پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که عامل مهم در کاهش حساسیت بین فرهنگی، توسعه‌ی ارتباطات است؛ به این معنی که توسعه‌ی ارتباطات به‌عنوان پل انتقال از فضای (مطلق‌گرایی قومی) که همراه با عصبیت و دشمنی نسبت به دیگری است، به فضای (نسبیت‌گرایی قومی و فرهنگی) که منجر به کاهش عصبیت و فهم واقعی نسبت به دیگران است عمل می‌کند.

سیف‌الهی و حافظ‌امینی (۱۳۸۸) معتقدند عواملی همچون کمبود آب، شرایط اقلیمی و جغرافیایی گسترده ایران، تمرکزگرایی شدید مدیریت سیاسی، بی‌توجهی به مشارکت گروه‌های قومی، نادیده گرفتن مطالبات و نیازهای گروه‌های قومی بر اثر پیروی از نظریه‌ی نوسازی، تبعیت از سیاست قومی همانندسازی گروه‌های قومی، نابرابری اقتصادی و اجتماعی میان گروه‌های قومی و بالاخره توسعه ناموزون مناطق قومی موجب واگرایی گروه‌های قومی شده است.

پارمینگ و چونگ معتقدند: توسعه دارای دو تأثیر هم‌زمان است، منشأ و اصل مدرنیزاسیون انسداد و انفتاح هویت قومی است، نیروهای توسعه دارای مولدهایی هستند که ممکن است باعث از دست دادن هویت قومی یا تجدید حیات قومی شوند (گودرزی، ۱۳۸۰: ۱۲).

حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۸۵) پژوهشی با عنوان «قومیت و سازمان‌دهی سیاسی فضا» انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان داد که کارکردهای امنیتی سازمان‌دهی سیاسی فضا نه تنها نسبت به گذشته کاهش نیافته است، بلکه با توجه به شرایط جدید محیطی و بین‌المللی افزایش نیز داشته است، بنابراین در این پژوهش اذعان شده است که این مؤلفه‌ها در استان‌های کشور به‌ویژه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی از الگوی حاکم بر تقسیمات اثرپذیری داشته است.

برزگر قاضی جهانی (۱۳۸۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود عوامل مؤثر بر گرایش‌های قومی در ایران را مورد بررسی قرار داده است. به عقیده او سه عامل سیاست‌های همانندسازانه دولت، احساس محرومیت اقتصادی و جهانی شدن و توسعه ارتباطات موجب شکل‌گیری گرایش‌های قومی در آذربایجان ایران شده است. همچنین او

دو متغیر جنسیت و طبقه اجتماعی را نیز در این امر دخیل می‌داند.

نوربخش (۱۳۸۷) در پژوهش خود با عنوان «فرهنگ و قومیت مدلی برای ارتباطات فرهنگی در ایران» که با هدف ارائه مدلی برای همبستگی اجتماعی و وحدت فرهنگی در ایران انجام شد که با توجه به ساختار اجتماعی و تاریخی ایران مدل ترکیبی، مدل مطلوب برای توسعه ارتباطات میان و درون فرهنگی و ایجاد همبستگی ملی ارائه شد.

پاک‌سرشت (۱۳۸۷) در رساله دکترای خود به بررسی تطبیقی - کمی عوامل مؤثر بر بروز تضادهای قومی در دولت-ملت‌های چند قومی جهان بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۹ میلادی پرداخته است. این رساله پیرامون این سؤال سامان یافته است که چه عواملی بروز پدیده تضادهای قومی را در جوامع چند قومی تبیین می‌کنند. نتایج حاکی از آن است که به جز میزان سرکوب و نرخ نابرابری اقتصادی، سایر متغیرها تأثیر معنی‌داری بر افزایش خطر بروز تضاد قومی در جوامع چند قومی دارند.

سخاوتی‌فر (۱۳۸۷) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی میزان گرایش ترکمن‌ها به هویت ملی و قومی پرداخته است. جامعه آماری پژوهش شامل خانوارهای ترکمن پنج شهر آق‌قلا، بندر ترکمن، مراوه‌تپه، گنبدکاووس و کلاله است. نتایج حاکی از آن است که ترکمن‌ها نه تنها گرایش بالایی به هویت قومی دارند، بلکه گرایش به هویت ملی نیز در آن‌ها بالا بوده و بین این دو نوع هویت همبستگی نسبتاً نیرومند وجود دارد.

با بررسی و مطالعه پیشینه تحقیق متوجه می‌شویم که اکثر تحقیقات علمی انجام شده با نگاه گذشته‌نگر یا توصیف وضع موجود نگارش شده است ولی در این تحقیق، علاوه بر تحلیل روند وضع موجود و گذشته به دنبال تدوین سناریو و به مکمل آن معرفی پیشنهادات کاربردی مستخرج از آن است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی^۱

شبکه‌های اجتماعی مجازی به وبگاه‌هایی گفته می‌شود که کاربران را قادر می‌سازد

1. virtual social networks.

ضمن برقراری ارتباط با یکدیگر به صورت برخط درباره موضوعات و علاقه‌مندی‌های مختلف به تبادل اطلاعات به پردازند یا شبکه‌های اجتماعی بستری فراهم آورده‌اند که در آن افراد امکان برقراری رابطه با همدیگر را داشته و بسیاری از محدودیت‌های شبکه اجتماعی واقعی (بیرونی) نظیر محدودیت‌های مکانی، جغرافیایی، زمانی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و مانند آن را ندارند. افراد در این شبکه‌ها می‌توانند کسانی را بیابند که با آن‌ها علایق مشترکی دارند، اما به لحاظ زمانی و مکانی هرگز امکان برقراری ارتباط با آن‌ها را پیدا نکردند (اکبری تبار، ۱۳۹۱: ۶۰)؛ بنابراین در شبکه اجتماعی مجازی ارتباط از طریق وب و دیگر دستگاه‌های ارتباطی میسر می‌گردد و افراد بدون شناخت قبلی از همدیگر در مورد موضوع خاصی با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و برای برقراری ارتباط محدودیتی از نظر زمانی و مکانی وجود ندارد؛ بنابراین شبکه‌های اجتماعی مجازی گونه‌ای از رسانه‌های اجتماعی است که امکان دستیابی به نحوه جدیدی از برقراری ارتباط و به اشتراک‌گذاری محتوا در اینترنت را فراهم می‌آورند. از این رو فضاهایی هستند که در دنیای مجازی، برای ارتباط میان افراد مختلف، با سطوح مختلف دسترسی، همانند فضاهای واقعی، به وجود می‌آیند.

مفهوم تهدید^۱

تهدید به مجموعه اقداماتی که اهداف و ارزش‌های حیاتی یک کشور را با هدف تغییرات اساسی، مورد هجوم قرار می‌دهد، اطلاق می‌شود و اغلب هم ریشه خارجی دارد. تهدید، نقطه مقابل امنیت قرار دارد، زمانی امنیت وجود دارد که تهدید نباشد و برعکس، هرگاه تهدیدی احساس شود امنیت رخت برمی‌بندد^۲.

همبستگی ملی

همبستگی ملی تفاوت میان فرهنگ‌ها به مؤلفه‌هایی همانند تاریخ، زبان، اعتقادات،

1. Threat.

2. <http://mossen.blogfa.com/post/128>.

آداب و رسوم، نهادهای اجتماعی و نژاد برمی‌گردد. مؤلفه‌هایی که به خاطر پیوند نزدیکشان با یکدیگر، بر اثر گذر ایام برآیند خاصی را به وجود می‌آورند که همانا هویت و روح کلی کشورها است (جلایی‌پور، ۱۳۷۵: ۵۱۱). هویت ملی همان حالتی است که میان مردم در سراسر کشور همبستگی ایجاد می‌کند که برابر آن، از سایر هویت‌ها جدا می‌گردد. برای تقویت هویت ملی باید اراده با هم زیستن بین اقوام گوناگون یک سرزمین تقویت شود (همان: ۲۰۲) حس همبستگی ملی، احساسی است که مفهوم تعیین هویت و وفاداری را در بردارد، به این ترتیب در حس همبستگی ملی احساس مشترکی میان سرزمین و مردمان مختلف آن به وجود می‌آید بدون آنکه آن‌ها از لحاظ فرهنگی و فضایی به هم نزدیک باشند (بهرروز، ۱۳۷۴: ۱۱۲).

تهدیدهای بالقوه و بالفعل شبکه‌های اجتماعی

۱. **تهدید فرهنگی:** انتقال و انتشار هنجارهای ارزشی و اخلاقی غربی؛ بسترسازی برای تهاجم فرهنگی؛ چالش‌های انتقادی ستیزه‌جویانه در مباحث اعتقادی و اخلاقی؛ ایجاد محرک‌های قومی برای تبادلات فرهنگی غیرقابل کنترل.
۲. **تهدید اجتماعی:** ارتباطات نامتعارف بین قشر جوان؛ وقوع جرائم رایانه‌ای و اینترنتی؛ گسست بین نسلی؛ انحرافات اخلاقی و فردی؛ پنهان‌سازی هویت؛ ایجاد مطالبات جدید اجتماعی؛ تهدید بنیان خانواده؛ تغییر نقش‌های اجتماعی؛ اعتیاد اینترنتی؛ شکل‌گیری حوزه فرهنگ‌های اینترنتی.
۳. **تهدید سیاسی:** ایجاد گروه‌های سیاسی مجازی؛ اختلال در روند کنترل جریان اطلاع‌رسانی؛ انتقال مستقیم اندیشه‌ها و دیدگاه‌های جریان معاند به داخل؛ ایجاد گروه‌های فشار ذی‌نفوذ مجازی؛ ایجاد مطالبات جدید سیاسی؛ دموکراسی دیجیتالی.
۴. **تهدید امنیتی - اطلاعاتی:** راه‌اندازی تجمعات و اجتماعات؛ ارتباط با گروه‌های برانداز و معاند؛ جاسوسی اینترنتی؛ انتقال و انتشار اطلاعات طبقه‌بندی‌شده بر روی اینترنت؛ جایگزینی رسانه‌ای؛ کاهش اقتدار سیستم امنیتی - اطلاعاتی؛ ظهور سازوکارهای جدید شایعه‌سازی (انتشار شایعات و اخبار جعلی به قصد تأثیر بر افکار عمومی)؛

آموزش‌های مخرب از جمله تروریسم، مواد مخدر و گروه‌های ضاله (صادقی، ۱۳۸۹: ۴۶-۴۵).

کارکردهای سیاسی - امنیتی، اجتماعی و فرهنگی شبکه‌های اجتماعی مجازی

۱. شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییرات اجتماعی: شبکه‌های اجتماعی که در فضای سایبر هویت یافته‌اند به عنوان یک رسانه ارتباطی قدرت گفتمان‌سازی در روابط اجتماعی را پدید آورده‌اند و به عنوان فناوری نوین، از عوامل تأثیرگذار در تغییرات اجتماعی‌اند. تغییر اجتماعی فرایندی از جایگزینی کمی و کیفی پدیده‌های اجتماعی با برنامه (عمدی) و بی‌برنامه (غیرعمدی) است که دارای شش قسمت هویت، سطح، دوره زمانی، جهت، وسعت و نسبت تغییر، است و در تحلیل تغییرات مورد استفاده قرار می‌گیرد (توسلی و کلاریجانی، ۱۳۹۱: ۵۸).

۲. شبکه‌های اجتماعی مجازی و جنبش‌های اجتماعی ایران: جنبش‌های اجتماعی که با هدف دفاع، گسترش یا دستیابی به هدف‌های خاص شکل گرفته‌اند (روشه، ۱۳۷۷: ۵۷) با برخورداری از خصوصیات بنیادین ارزش‌ها و هنجارها و ایدئولوژی مشترک، آرمان‌گرایی، فعالیت‌گرایی و کثرت‌گرایی، ساختمان‌ترین و سازمان‌یافته‌ترین نوع رفتار جمعی است (درسلر و ویلیس، ۱۳۸۸: ۴۸۱-۴۸۰). همچنین نبش‌های نوین اجتماعی در داخل کشور بر رشد شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرگذار بوده‌اند که می‌توان به این موارد اشاره نمود:

- جنبش زنان: نزدیک‌ترین چالش فراروی جامعه ایران مسائل و جنبش زنان است. مسائلی چون حقوق برابر در ارث، دیه، حجاب، شغل، ازدواج و مانند آن‌ها که امروزه مهم‌ترین مطالبات این جنبش در جامعه است (شفیعی، ۱۳۸۲: ۶۵۱) این جنبش براساس تفاوتی که زنان و مردان در دسترسی به فرصت‌های اجتماعی دارند، شکل گرفته است (حسین زاده، ۱۳۸۶: ۹۱).

- جنبش قومی: این جنبش براساس تفاوتی که میان اقوام ساکن در نقاط پیرامونی ایران و قوم فارس به عنوان قوم مسلط وجود دارد، شکل گرفته است (همان) و به طور عمده مربوط به آن دسته از گروه‌های قومی است که براساس ویژگی‌های قومی مدعی استقلال هویتی و

تمایز ملی هستند؛ مانند گروه‌های پان ترکیست و پان کردیست (شفیعی، ۱۳۸۲: ۶۵۵). رفع محرومیت برای کنشگران این جنبش از ابعاد مشارکت گروه‌های قومی در قدرت سیاسی، بهره‌وری اقتصادی و حفظ شأن انسانی و فرهنگی آن‌ها تجلی پیدا می‌کند (حسین‌زاده، ۱۳۸۶: ۹۱).

- **جنبش جوانان:** این جنبش محصول رشد کمی جوانان است که به تحصیلات و دریافت اطلاعات دسترسی دارند اما از امکان کار و از همه مهم‌تر، از امکان اختیار و انتخاب شیوه‌های مختلف زندگی بی‌بهره‌اند. این جنبش در تقابل با محرومیت فرهنگی که از طرف نسل قبل سنتی اعمال می‌شد، شکل گرفت (قاسمی، ۱۳۸۸: ۱۰۵).

- **جنبش دانشجویی:** جنبش دانشجویی، این جنبش اغلب از رویدادهای سیاسی است که در قبال وضع موجود پدید آمده و دگرگونی در کیفیت زندگانی آینده را به انسان‌ها نوید می‌دهد (شفیعی، ۱۳۸۲: ۶۵۳).

- **جنبش روشنفکری:** این جنبش در زمان فقر اندیشه‌هایی که باید تعریف نوینی از هویت منجر شوند شکل گرفت و به‌طور عمده متوجه محرومیت مردم مسلمان ایران از تئوری‌های نوین دینی بود که قادر به تبیین روابط دنیای مدرن باشد (حسین‌زاده، ۱۳۸۶: ۹۲).

چرایی و چگونگی بروز قومیت‌گرایی

نظریات ارائه‌شده را می‌توان به‌طور کلی در چهار گروه طبقه‌بندی کرد:

۱. واکنش به کاستی‌ها

این گروه معتقدند که بروز پدیده قومیت‌گرایی یا هر نوع خاص‌گرایی، تنها صورت ظاهری است که باید در ورای آن، علت‌های دیگر را جست‌وجو کرد. به اعتقاد این گروه، کاستی‌های اقتصادی یا عدم مشارکت در قدرت سیاسی، موجب سرخوردگی جمعی و توسل به مکانیزم‌های جداانگارانه مانند تفاوت نژادی یا مذهبی می‌شود (مالشویچ، ۱۳۹۰: ۱۴۸). درست است که احساس تمایز، گاهی در اثر کاستی‌ها حادث می‌شود؛ اما همه جنگ‌ها و ستیزهای قومی را نمی‌توان با این علت شناخت، زیرا گاهی قومی که کاستی ندارد، بلکه از

اقوام دیگر نصیب بیشتری دارد، نیز به جنگ با سایر اقوام، به منظور تصفیه نژادی دست می‌زند یا ممکن است در جوامعی که توسعه یافته است و کاستی‌های اقتصادی وجود ندارد پدیده قومیت‌گرایی بروز نماید (زمانی، ۱۳۹۴: ۴۴۳).

۲. پدیده سیاسی

این گروه نظریات، از سوی دولتمردان و گروه اندکی از کارشناسان ارائه می‌شود. این عده معتقدند که بروز پدیده‌ها و جریان‌های متعارض فروملی، در راستای سیاست‌های کشورهای خارجی است که برای تضعیف و تهدید استقلال آن‌ها می‌کوشند. این گروه از دید «تئوری توطئه»، به مسئله می‌نگرند و معتقدند که باید با روش‌های سیاسی و پلیسی توطئه را خاموش کرد. درست است که دولت‌ها گاه در جهت منافع ملی خود، به تضعیف دولت‌های دیگر می‌پردازند؛ اما به راحتی نمی‌توان، جریانی را که افراد حاضرند، در راه آن جان بسپارند، تنها یک توطئه خارجی نامید. از سوی دیگر، قدرت‌های خارجی خود نیز درگیر این مسائل هستند (احمدی، ۱۳۹۵: ۵۴).

۳. طبیعت بشر

این گروه از نظریات، از سوی طرفداران حقوق اقلیت‌ها و خاص‌گرایان بیان می‌شود. براساس منشور ملل و حقوق بشر داشتن سرزمین، برای همه ملیت‌ها به رسمیت شناخته شده است. این گروه معتقدند که ملیت مساوی نژاد و قومیت است. در نتیجه دولت - ملت^۱ را دولت قومی می‌دانند. این گروه برای توجیه خاص‌گرایی، به خصوص قومیت‌گرایی تلاش می‌کنند. هرچند هم‌نوع و هم‌کیش، نوعی جاذبه دارد و زندگی کردن در میان هم‌زبانان و هم‌دینان خود لذت‌بخش‌تر است (سیف‌اللهی، ۱۳۸۸: ۵۸)، اما باید در نظر داشت که تنها همین امر، برای ساختن یک دولت کافی نیست. دولت - ملت از تاریخی پربار ترکیب یافته است که مردمی را در سختی‌ها و گشایش‌ها در کنار هم قرار داده؛ نیز فرهنگی ناب که عناصر آن برای مردمان مقدس است. در صورتی که این عام‌گرایی‌ها و اشتراکات را

1. Nation-state.

فدای خاص گرایش‌های بی‌ارزش، مانند قومیت‌کنیم و به پیوندها و اشتراکات توجه نکنیم؛ حتی اگر دولت قومی هم داشته باشیم، باز خاص‌گرایی‌های خردتری به وجود می‌آید، چنان که هر طایفه و عشیره‌ای، در پی کسب استقلال خواهد بود و کار به جایی می‌رسد که هر فردی، ادعای استقلال و داشتن کشور می‌کند (ابوطالبی، ۱۳۸۷: ۱۵).

۴. توسعه‌نیافتگی

این گروه، بروز هرگونه جریان چالش‌زا در سطح فروملی را ناشی از عدم توسعه و پایین بودن آگاهی سیاسی می‌داند. این گروه که مظهر روشنفکری بر پیشانی دارد، توسل به عناصر هویت‌بخش سنتی، مانند دین و نژاد را در عصر ارتباطات، نابخردانه ارزیابی می‌کنند که در عدم توسعه‌یافتگی و پایین بودن آگاهی ریشه دارد. باید اذعان داشت که یکی از علل بروز جریان‌های مخرب همبستگی ملی، عدم ملت‌سازی مناسب است؛ اما نمی‌توان حفظ اصالت را تقبیح کرد، بلکه هویت داشتن، یکی از عناصر لازم برای زندگی جمعی است؛ اما اگر افراط به اندازه‌ای برسد که اجتماع را متلاشی کند، مضر خواهد بود (برتون، ۱۳۹۲: ۱۵۲).

سیاست‌های قومی و فرقه‌ای

دولت برای پاسخ دادن به نیازهای فرهنگی و اقتصادی و حتی سیاسی اقوام، مجبور است که راهکار و شیوه خاصی را انتخاب کند. در این باره سه الگوی عمده، ماهیت اساسی سیاست قومی در جوامع چند قومیتی را شکل می‌دهد که انتخاب هر یک از این الگوها براساس فرهنگ و تطور تاریخی و محدوده جغرافیایی هر کشور مشخص می‌شود:

الگوی یکم. همانندسازی یا یک‌شکلی فرهنگ

همانندسازی فرایند تقلیل خط تمایزات قومی است و زمانی رخ می‌دهد که اعضای دو یا چند جامعه نژادی یا گروه اجتماعی کوچک، با یکدیگر همسان شوند. هدف سیاست‌های همانندسازی، ترکیب زیست‌شناختی، فرهنگی، اجتماعی و روانی گروه‌های متمایز و منفرد به منظور ایجاد یک جامعه عاری از تفاوت‌های قومی است. هدف از

سیاست‌های همانندسازی، کاهش اختلافات فرهنگی و ساختاری در میان گروه‌های مختلف است که در آن صورت، جامعه‌ای متجانس و همگن خواهیم داشت. این الگو در دو سطح فرهنگی و ساختاری انجام گرفته و مهم‌ترین نظریه‌پرداز آن «میلتون ام. گوردون» جامعه‌شناس آمریکایی است.

الگوی دوم. تکثرگرایی مساوات‌طلبانه

این الگو، نقطه مقابل همانندسازی است و هدف آن، حفظ و حتی تشدید تفاوت‌های موجود میان گروه‌های قومی است. این الگو بر گروه جمعی و گروهی استوار بوده و پذیرش وجود جوامع مستقل از لحاظ فرهنگی و ساختاری (و نه از لحاظ قدرت سیاسی و اقتصادی) اصل مهم آن است. در این الگو، ضوابط سیاسی پذیرفته شده و مورد قبول همگان است و شکاف‌ها و تفاوت‌ها را کاهش می‌دهد. همه گروه‌هایی که به یک نظام سیاسی مشترک و واحد وفادارند، در نظام اقتصادی مشارکت دولت صیانت و ضوابط سازمانی برای توزیع متناسب پاداش‌های اجتماعی اعمال می‌شود و در نهایت، تکثرگرایی صنفی پدید می‌آورد؛ مانند سوئیس، یوگسلاوی و اتحاد شوروی سابق. اغلب در این‌گونه نظام‌ها، گروه‌های قومی، از نظر قلمرو جغرافیایی جدا هستند. پذیرش این الگو، متضمن تأیید رسمی فرایند تکثر زبانی (سوئیس چهار زبان، بلژیک دو زبان، کانادا دو زبان) است.

الگوی سوم. تکثرگرایی نابرابر

اغلب در جوامع تحت استعمار و رژیم‌های نژادپرست، نظام‌ها در قالب سیاست‌هایی هدایت می‌شوند که گروه‌های قومی را از نظر ساختاری، از یکدیگر مجزا و توزیع بسیار نابرابر قدرت و مزایا را تقویت می‌کند؛ در این الگو، دولت در دست یک گروه قومی مسلط است و مردم رعایا تلقی می‌شوند؛ نه شهروند (حاجیان، ۱۳۸۳: ۱۵-۱۴).

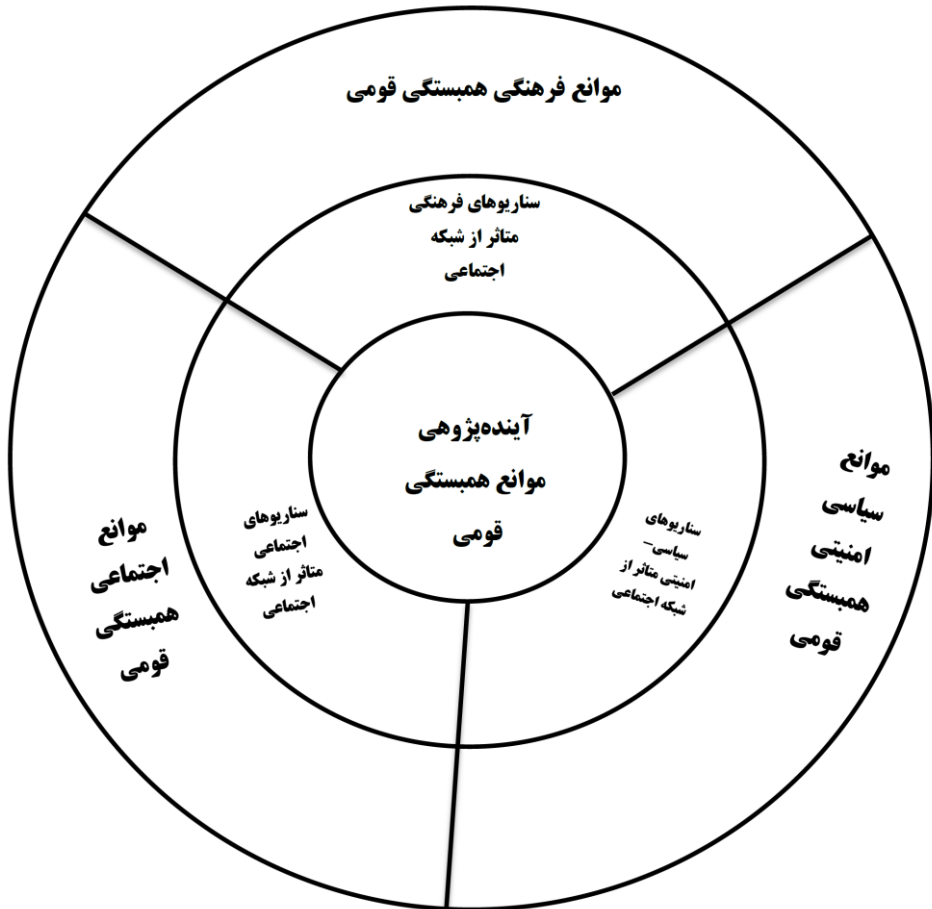
شبکه اجتماعی و موانع همبستگی قومی

نظام سیاسی در کشورهایی نظیر ایران که به لحاظ تنوع قومی و زبانی، از ده کشور

نخست جهان به شمار می‌آید (میرحیدر، ۱۳۹۴: ۱۳۲). برای پایداری و بقا، به ایجاد حس همبستگی ملی در بین اقوام خود نیاز دارد. از جمله اصلی‌ترین اقدام‌ها، تدوین و اجرای سیاست‌های قومی است که بتوان از طریق آن‌ها تعاملات و روابط مناسبی میان اقوام مختلف از یک طرف و بین اقوام و حکومت از طرف دیگر برقرار کرد. کشورهایی که گروه‌های قومی مختلف دارند بایستی در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌های متعدد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی با اتخاذ سیاست‌های خاص مربوط به گروه‌های قومی و با احترام گذاردن به تعدد آنان، در راستای ایجاد همگرایی، یکپارچگی و حفظ تمامیت ارضی جوامع در سیاست‌گذاری‌ها جامعه گام بردارند. این موضوع به توجه مدیریت سیاسی و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی - اجتماعی برای به رسمیت شناختن موجودیت گروه‌های قومی نیاز دارد. در واقع یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر اجتماعات قومی هر کشور، رویکرد، شیوه و روش‌های حکومت‌ها در تنظیم تعاملات و مناسبات مختلف خود (از ابعاد مختلف) با اقوام و مدیریت سیاست‌ها و رویه‌هایی است که بر این تعاملات حاکم بوده است. در واقع سیاست‌های قومی نحوه مواجهه، برخورد و تعامل دولت‌ها و حکومت‌ها را با گروه‌های قومی و فرهنگی درون قلمرو سیاسی و جغرافیایی (سرزمینی) مشخص می‌سازد (حسابی، ۱۳۹۶: ۳۷۴). از این رو شناخت سیاست‌های قومی به منظور انسجام و همبستگی ملی و ممانعت از سوءاستفاده شبکه‌های معاند از شبکه‌های اجتماعی امری بدیهی است؛ بنابراین تکرر و تنوع هویتی یک واقعیت موجود در اکثر قریب به اتفاق جوامع در گذشته و حال بوده است. در دوره معاصر نیز به‌رغم فرایندهای نوسازی و برقراری نهادهای مدرن، این تنوع هویتی نه تنها کاهش نیافت، بلکه بدل به موضوعی برای مناقشه و منازعات حول تمایزات و تفاوت‌های هویتی گردید. همچنین از نیمه دوم قرن بیستم، فرایندهای جهانی شدن مانند رشد و گسترش روزافزون رسانه‌ها به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی و از انحصار خارج شدن کنترل و مدیریت رسانه‌ها باعث رشد آگاهی‌های هویتی و امکان بازنمایی آن‌ها شد و اتفاقاً همگام با سایر تحولات اجتماعی و فرهنگی، تنوع و تکرر هویتی را بیشتر کرد و در کنار منابع دیرین، مانند نژاد، دین، مذهب و ملیت، هویت‌خواهی‌های نوین مبتنی بر

جنسیت، گرایش‌های جنسی، سبک زندگی، گروه‌های شبه‌دینی و... تقاضای به رسمیت شناخته شدن داشتند. واگرایی قومی مسئله‌ای اجتماعی است که امروزه معاندین با استفاده از شبکه‌های اجتماعی از آن به منظور اختلاف‌افکنی قومی از آن بهره می‌برند که اگر هوشمندانه با آن برخورد نشود می‌تواند ناخواسته باعث عدم رشد و توسعه‌نیافتگی جامعه شود و در درازمدت به صورت غیرآشکار، امنیت، انسجام ملی، تمامیت ارضی و یکپارچگی ملتی را در معرض تهدید و تجزیه قرار دهد (قهرمان پور، ۱۳۸۸: ۴۴).

مدل تحقیق (تهیه: نویسندگان)

یافته‌های تحقیق

در این بخش نتایج مربوط به کلیه‌ی متغیرهای مورد بررسی تشریح می‌شود و سپس به سنجش متغیرها و توصیف و تبیین رابطه‌ی گویه‌های احصایی می‌پردازیم و ارتباط بین متغیرهای مستقل و وابسته و متغیرهای زمینه‌ای تعیین می‌گردد.

- سیمای پاسخ‌گویان

- جنسیت پاسخ‌گویان

فراوانی و درصد فراوانی مربوط به میزان جنسیت پاسخ‌گویان

جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
مرد	۱۹	۴۹
زن	۱۹	۴۹
نامشخص	۲	۲
مجموع	۴۰	۱۰۰

همان‌طور که ملاحظه می‌شود تقریباً به تعداد مساوی از دو جنس انتخاب شده است.

سن پاسخ‌گویان

جدول فراوانی و درصد فراوانی مربوط به سن پاسخ‌گویان

سن	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
زیر ۴۰ سال	۱۵	۳۳/۷
۴۰ تا ۴۵ سال	۹	۲۱/۷
۴۵ تا ۵۰ سال	۷	۲۰/۴
۵۰ تا ۵۵ سال	۳	۹/۲
۵۵ سال به بالا	۳	۸/۹
نامشخص	۳	۶/۱

مجموع	۴۰	۱۰۰
-------	----	-----

همان طور که ملاحظه می‌شود، ۳۳/۷ درصد از پاسخ‌گویان، زیر ۴۰ سال، ۲۱/۷ درصد، بین ۴۰ تا ۴۵ سال، ۲۰/۴ درصد بین ۴۵ تا ۵۰ سال، ۹/۲ درصد، بین ۵۰ تا ۵۵ سال و ۸/۹ درصد، ۵۵ سال به بالا سن دارند. میانگین سن پاسخ‌گویان ۴۸ سال با انحراف معیار پنج سال است.

میزان تحصیلات پاسخ‌گویان

جدول فراوانی و درصد فراوانی مربوط به میزان تحصیلات پاسخ‌گویان

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
کارشناس ارشد	۱۰	۲۸
دانشجوی دکتری	۲۱	۴۵/۳
دکتری	۹	۲۶/۷
مجموع	۴۰	۱۰۰

همان طور که ملاحظه می‌شود، ۲۸ درصد کارشناس ارشد، ۴۵/۳ درصد دانشجوی دکتری و ۲۶/۷ درصد دکتری بودند.

شغل پاسخ‌گویان

جدول فراوانی و درصد فراوانی مربوط به شغل پاسخ‌گویان

شغل	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
عضو هیأت علمی دانشگاه (نظامی، انتظامی)	۱۲	۵۰/۵
گروه‌های قومی مرزی	۴	۱۲/۷
شاغلین در مشاغل امنیتی غیرهیأت علمی	۶	۱۸
شاغلین مخابرات	۸	۱۸/۸
مجموع	۳۰	۱۰۰

میزان سابقه کار پاسخ‌گویان

جدول فراوانی و درصد فراوانی مربوط به میزان سابقه کار پاسخ‌گویان

سابقه کار	فراوانی	درصد فراوانی معتبر
۲۰ تا ۲۵ سال	۱۳	۲۶
۲۵ تا ۳۰ سال	۱۲	۲۴
۳۰ سال به بالا	۱۵	۵۰
مجموع	۴۰	۱۰۰

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ۲۶ درصد، بین ۲۰ تا ۲۵ سال، ۲۴ درصد، بین ۲۵ تا ۳۰ سال و ۵۰ درصد، نیز بالای ۳۰ سال سابقه کار دارند. میانگین سابقه کار پاسخ‌گویان ۲۵/۸ سال با انحراف معیار ۵/۲ سال است.

یافته‌ها و تحلیل

بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های پرسشنامه با آزمون فریدمن

با استفاده از آزمون آماری فریدمن مؤلفه‌ها و شاخص‌ها براساس اهمیت (متأثر از شبکه‌های اجتماعی) از نظر پاسخ‌گویان رتبه‌بندی می‌شوند و سپس به نوشتن سناریوها می‌پردازیم.

رتبه‌بندی مؤلفه‌ها

جدول رتبه‌بندی مؤلفه‌ها

شاخص‌ها	میانگین رتبه
فرهنگی	۴,۰۰
اجتماعی	۳,۴۱
سیاسی	۳,۰۵
حجم نمونه	۴۰
خی دو	۲۱,۱۳۵
درجه آزادی	۴
سطح معنی‌داری	.۰۰۰

یافته‌های جدول، مقدار آماره خبی دو (۲۱/۱۳۵) به‌دست‌آمده با درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ تفاوت بین مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد. مؤلفه‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، به این صورت که مؤلفه «فرهنگی» با میانگین ۴/۰۰ دارای بالاترین رتبه و مؤلفه «سیاسی» با میانگین ۳/۰۵ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر مؤلفه‌ها می‌باشند.

رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه فرهنگی
جدول رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه فرهنگی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
ایجاد اختلاف در سبک زندگی	۴,۳۲
تمرکز بر اختلافات و رقابت‌های دینی و مذهبی (ایدئولوژیکی)	۴,۰۹
پوشش کلیپ‌های ضدفرهنگی اقوام	۳,۲۹
تمرکز بر تعلقات سرزمینی، تاریخی و فرهنگی متمایز	۳,۲۳
تنش در مفاهیم فرهنگی	۳,۰۷
ترویج فرهنگ مادی‌نگر	۲,۳۹
برجسته‌سازی زبان مادری نسبت به زبان ملی	۲,۱۵
حجم نمونه	۴۰
خبی دو	۱۷,۶۸۰
درجه آزادی	۵,۰۰
سطح معنی‌داری	۰۰۳

یافته‌های جدول، مقدار آماره خبی دو (۱۷/۶۸۰) به‌دست‌آمده با درجه آزادی ۵ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۳ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه فرهنگی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، به این صورت که شاخص «ایجاد اختلاف در سبک زندگی» با میانگین ۴/۳۲ دارای بالاترین رتبه و شاخص «برجسته‌سازی زبان مادری نسبت به زبان ملی» با میانگین ۲/۱۵ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه اجتماعی
جدول رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه اجتماعی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
سست کردن بنیان خانواده	۶,۴۳
تزلزل روابط اجتماعی	۵,۸۲
تشویق در ایجاد بحران‌های اجتماعی (قومی و غیرقومی)	۴,۹۶
برجسته‌سازی مطالبات حقوق شهروندی اقوام	۴,۶۲
پخش کلیپ‌هایی تحقیری اقوام	۴,۵۸
برجسته‌سازی نوع زندگی اقوام مشابه در سایر کشورها	۳,۹۷
گسترش نگاه ابزاری به زن	۳,۹۴
تشویق به ساختارشکنی و عدم وفاق اجتماعی	۳,۸۵
حجم نمونه	۳۷
خی دو	۲۱,۷۲
درجه آزادی	۶,۹۴
سطح معنی‌داری	.۰۰۴

یافته‌های جدول، مقدار آماره خی دو (۲۱/۷۲۸) به دست آمده با درجه آزادی ۶,۹۴ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۴ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه اجتماعی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، به این صورت که شاخص «سست کردن بنیان خانواده» با میانگین ۶/۴۳ دارای بالاترین رتبه و شاخص «تشویق به ساختارشکنی و عدم وفاق اجتماعی» با میانگین ۳/۸۵ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه سیاسی - امنیتی
جدول رتبه‌بندی شاخص‌های مؤلفه سیاسی - امنیتی

شاخص‌ها	میانگین رتبه
هویت‌زدایی ملی	۷,۲۳
ناسیونالیسم قومی شبکه‌ای	۷,۱۲
برجسته‌سازی محرومیت و انزوای سیاسی	۶,۳۲
پوشش اقدامات تروریستی بر ضد اقوام	۶,۰۹
حمایت از زندانیان سیاسی	۵,۹۶
تشویق برای آشوب جنبش‌های قانونی اقوام	۵,۸۱
تقابل ایستارها و ارزش‌های حاکم و تناقض‌ها	۵,۴۴
همراه کردن دانشجویان و جنبش‌های دانشجویی با اقوام	۵,۰۹
تغییر نگرش مردم نسبت به حاکمیت مرکزی	۴,۸۸
حجم نمونه	۴۰
خی دو	۴۸,۲۸۴
درجه آزادی	۸
سطح معنی‌داری	۰,۰۰

یافته‌های جدول، مقدار آماره خی دو (۴۸/۲۸۴) به دست آمده با درجه آزادی ۸ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ تفاوت بین شاخص‌های مؤلفه سیاسی را نشان می‌دهد. شاخص‌ها از وزن‌های متفاوتی برخوردار می‌باشند، به این صورت که شاخص «هویت‌زدایی ملی» با میانگین ۷/۲۳ دارای بالاترین رتبه و شاخص «تغییر نگرش مردم نسبت به حاکمیت مرکزی» با میانگین ۴/۸۸ دارای پایین‌ترین رتبه در بین سایر شاخص‌ها می‌باشند.

نتیجه‌گیری

از آنجا که سناریوها دسته‌ای از روش‌های سازمان‌یافته به منظور تصور و تخیل مؤثر درباره آینده و وسیله‌ای برای کمک به یادگیری افراد هستند، هدف سناریوها کمک کردن به فرد یا سازمان در تغییر نگرش خود نسبت به واقعیت و تطبیق هرچه بیشتر این نگرش با

واقعیت است، آن‌گونه که هست یا همان‌طور که در حال به وجود آمدن است؛ بنابراین در این پژوهش که براساس یافته‌ها و نکات استخراج‌شده از نظرات مصاحبه‌شوندگان که همگی در این حوزه متخصص بودند می‌توان به سناریوهای زیر رسید:

- سناریوی اول: شبکه‌های اجتماعی و تغییر در سبک زندگی قومی

ایجاد اختلاف در سبک زندگی با فراوانی ۴,۳۲ بیشترین فراوانی را در مؤلفه فرهنگی به خود اختصاص داده است. رسانه‌های جمعی، به‌ویژه فضای مجازی باعث تغییر و تحولات بسیاری در زندگی و سبک زندگی اقوام شده است و میزان گرایش افراد به این فضا تحت تأثیر ویژگی‌های فردی و عوامل اجتماعی متفاوتی است؛ تأثیرپذیری سبک زندگی از فضای مجازی، پیامدهای گوناگونی دارد. بنا بر نظر جامعه خبرگی تحقیق، رشد طلاق از جمله طلاق‌های عاطفی، مقایسه زندگی اقوام به دلیل آگاهی از نوع زندگی دیگر اقوام در بستر شبکه‌های اجتماعی و تبلیغات جریان‌های مخالف سبب نارضایتی قومی و به تبع آن فاصله در بین خانواده‌ها می‌شود؛ بنابراین اگرچه در گذشته تهدید سبک زندگی، مربوط به جامعه شهری جمهوری اسلامی ایران بوده است، اما اکنون به دلیل رشد فضای مجازی و گسترش آن در بین خانواده‌ها (بعضاً هدفمند) روستایی و قومی؛ باید منتظر آثار مخرب آن در فضای قومیتی و همبستگی قومی و حتی گسترش خشونت باشیم که این مهم می‌تواند تهدید مهم فرهنگی برای جمهوری اسلامی ایران باشد.

- سناریوی دوم: شبکه‌های اجتماعی و سست کردن بنیان خانواده

در جامعه خبرگی سست کردن بنیان خانواده با فراوانی ۶,۴۳ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. شبکه اجتماعی در یک دهه آینده با از بین بردن نهاد مستحکم خانواده در بین اقوام ایرانی، سبب کاهش همبستگی ملی می‌شوند. جامعه خبرگی تحقیق بر این عقیده‌اند که در دهه آینده شاهد گسترش روابط ناهنجار اجتماعی مغایر با موازین انقلابی و قومی بین پسران و دختران اقوام ایرانی خواهیم بود که آسیب جدی این اقدام از

بین بردن ارزش‌های هم‌گرای مشترک در بین مردم (از هر قومی) است. همچنین معتقدند مدت‌زمان عضویت در شبکه‌های مجازی و واقعی تلقی کردن محتوای شبکه‌های اجتماعی تأثیر مثبتی بر میزان هویت مدرن افراد داشته است.

- سناریوی سوم: شبکه‌های اجتماعی و هویت‌زدایی ملی

جامعه خبرگی با ۷,۲۳ رتبه‌دهی، شاخص هویت‌زدایی ملی را مهم‌ترین هدف سیاسی امنیتی شبکه‌های اجتماعی به‌منظور مانع شدن در برابر همبستگی ملی عنوان کردند. اگر برخورد دولت با هویت‌های قومی، تنها سیاسی - ایدئولوژیک باشد، این رویکرد می‌تواند سبب مقاومت هویت قومی در برابر دولت شود. همچنین فضاسازی شبکه‌های اجتماعی در بستر اینترنت سبب می‌شوند تا هویت مقاومت قومی شدت پیدا می‌کنند که این، دیگر در جهت قوام هویت ملی و امنیت اجتماعی پایدار عمل نخواهد کرد، بلکه هویتی خواهد بود مقابل و رو در روی هویت ملی دولت ساخته و این شرایط امکان گرایش خرده‌فرهنگ‌های ایران رتبه فرهنگ‌های مشابه هم‌جوار فراهم می‌نماید، در نتیجه تکیه بر قوم‌مداری به‌عنوان کنشی انفعالی در مقابله با نادیده گرفتن هویت قومی و تاریخی جایگزین هویت قومی می‌گردد و ارتباطات سازنده بین اقوام براساس نقش‌های تاریخی و سرمایه‌های فرهنگی - اجتماعی هر یک، جای خود را به تعارضات و رفتارهای تخریبی داده و دولت مرکزی را می‌تواند با چالش‌های جدی روبرو نماید.

پیشنهادات

- لزوم برنامه‌ریزی هوشیارانه در تفکیک تقسیمات کشوری و لحاظ قرار دادن آداب و رسوم و سنن اقوام مطابق با آن؛
- لزوم تقویت بر تأکیدات دین اسلام در از بین بردن هرگونه تبعیض نژادی و تأکید حفظ و ترویج ارزش‌های اسلامی؛ لزوم تقویت عوامل مؤثر و متشکله هویت ملی (دین، ارزش‌ها و...) در برابر هویت‌های قومی و محلی؛

- لزوم تأکید بر موارث فرهنگی با پیشینه مشارکت همزیستی دائمی اقوام و دخالت تاریخی اقوام در اداره امور کلان کشور؛
- لزوم برنامه‌ریزی جهت تقویت وفاق اجتماعی به‌عنوان یک هدف کلان و تلاش در جهت تفکر ایرانی بودن؛ لزوم حفظ استقلال نسبی خرده‌فرهنگ‌ها و اصالت دادن به آن‌ها و در عین حال برقراری اتصال و ارتباط بین اقوام از طریق تقویت و برجسته کردن نقاط مشترک بین اقوام و غیراقوام، ارزش، عرف و... و همچنین بالا بردن سطح آگاهی مردم (قومیت‌ها) نسبت به پیامدهای منفی واگرایی.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- ابوطالبی، علی (۱۳۸۷)، حقوق قومی، اقلیت‌ها و همگرایی، ترجمه دکتر علی کریمه مله، فصلنامه مطالعات ملی، شماره اول، پاییز.
- احمدی، حمید (۱۳۹۵)، قومیت و قوم‌گرایی در ایران: افسانه یا واقعیت، نشر نی.
- اکبری تبار، علی‌اکبر (۱۳۹۱)، فراتحلیل کتاب‌های روش تحلیل شبکه اجتماعی، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۵۶، تهران.
- برتون، رولان (۱۳۹۲)، قوم‌شناسی سیاسی، ترجمه: ناصر فکوهی، تهران: نشر نی.
- بهفروز، فاطمه، زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی، چاپ اول انتشارات دانشگاه تهران، ۱.
- جلالی‌پور، حمیدرضا (۱۳۷۲)، کردستان و علل بحران پس از انقلاب اسلامی، چاپ اول انتشارات وزارت امور خارجه.
- جلالی‌پور، حمیدرضا (۱۳۷۵)، مباحث پایه، هویت ملی و اقوام ایرانی در عصر خیزش قومیت‌ها، مجله سیاست خارجی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۳)، مسئله وحدت ملی و سیاست قومی، مجموعه مقالات مسائل اجتماعی.
- توسلی و کلاریجانی (۱۳۹۱)، سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی، تهران، مجله مدیریت فرهنگی، سال ششم، شماره ۱۷.
- حسین‌زاده، فهیمه (۱۳۸۶)، ویژگی‌ها و صورت‌بندی‌های جنبش‌های اجتماعی در ایران، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- روشه، گی (۱۳۷۷)، تغییرات اجتماعی، ترجمه: منصور وثوقی، تهران: نشر نی.
- زمانی، محسن (۱۳۹۴)، ت‌کثرگرایی قومی راهی برای ایجاد وحدت و همبستگی ملی و اعتدال‌گرایی، همایش ملی گفتمان اعتدال - دانشگاه ایلام.
- سیف‌اللهی، سیف‌اله و حافظ امینی، حمیرا (۱۳۸۸)، برنامه‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی و تاثیر آن بر واگرایی و همگرایی گروه‌های قومی در ایران، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره ۲.
- درسلر، دیوید؛ ویلیس، ویلیام ام (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی - بررسی تعامل انسان‌ها، ترجمه: مهرداد هوشمند، غلامرضا رشیدی، تهران: اطلاعات.

- ساعی ارسی، ایرج (۱۳۸۴)، جهانی شدن و بحران هویت قومی در ایران، *فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی*، شماره زمستان، تهران.
- شفیعی، جمال (۱۳۸۲)، جنبش‌های اجتماعی در ایران زمینه‌ها و چالش‌ها، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، دوره ۶، شماره ۳.
- صادقی، محمد (۱۳۸۹)، آسیب‌پذیری شبکه‌های اجتماعی، *مجله دریچه سیاسی*، تهران: ارتش.
- قاسمی، علی‌اصغر (۱۳۸۸)، *نقش جنبش جوانان در گذار به دموکراسی: تمهیدات نظری*، تهران: پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره ۲.
- مالشویچ، سینیشا (۱۳۹۰)، *جامعه‌شناسی قومیت*، چاپ اول، پرویز دلیرپور، مترجم، تهران: نشر آمه.
- میرحیدر، دره (۱۳۹۴)، *مبانی جغرافیای سیاسی*، تهران، انتشارات سمت.

ب. منابع اینترنتی

- <http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/3814>
- <http://mossen.blogfa.com/post/128>

